

FRI-116-1-LLH(S)-02

MEDIEVAL CANONES IMAGINEM MUNDI, SECUNDUM BOGOMIL'S BOOKS

Galina Lecheva

Principal Assist. Prof. PhD

Department of Philological Sciences, Silistra Branch, University of Ruse "Angel Kanchev", phone: 086-821 521

e-mail: Glecheva@uni-ruse.bg

Abstract: bogomi's temma present orthodoxam quasi "anti-topic" in scriptis anti Bogomil. Obviously the first winner in the family, community, church ritual Bogomilism spiritual studies leads directly to one – the purity of the soul to the spiritual origin.

Key words: bogomilism, bogomil's books

НЕКАНОНИЧНИЯТ СРЕДНОВЕКОВЕН ОБРАЗ НА СВЕТА СПОРЕД БОГОМИЛСКИТЕ КНИГИ

Резюме: Богомилската тема присъства по-скоро в старобългарската литература като "анти-тема" в противобогомилски съчинения. Богомилството е преди всичко носител на ясно посочени духовни интереси, които регулират живота в семейството, обществото, църквата и обредит и го насочват към една единствена цел – духовната чистота, която води душата към своя първоизточник – Бога.

Ключови думи: богомилство, богомилски книги

ВЪВЕДЕНИЕ

Поради историческите обстоятелства старобългарската книжнина се свързва с християнското средновековие, което създава култура, заемаща достойно място в световната културна история.

Диалогът със старобългарската книжнина е много труден, защото средновековното изкуството се подчинява на принципи, коренно различни от тези на новото време. Възприемането на средновековното произведение по интуитивен път е невъзможно.

Средновековната писмена традиция има сакрално – сугестивен характер. Т.е. текстовете са свещени, защото са дело на Бога и са предназначени да внушават ВЯРА в Него, да ПОУЧАВАТ влезлите в църквата да спазват Неговия закон.

Християнската книжнина и в частност старобългарската, не е писана за четене, нито да задоволява естетически потребности. Тя има БОГОСЛУЖЕБНИ ФУНКЦИИ. Подчинена е на църковния ритуал. Създадена е, за да му служи.

В християнското средновековие творец в съвременния смисъл на думата би могъл да бъде само Бог. Затова в старобългарската книжнина говорим за книжовници, а не за писатели. Книжовниците са посредници, рупори на Божието слово. Тяхното дело, според християнската философия, е незначително, съотносимо с делото на Бога. Поради тази причина творбите са анонимни. Или ако са подписани, авторът придружава името си с негативни епитети.

В пролога на най-обширното и най-значително философско съчинение в средновековна България - „ШЕСТОДНЕВ” от Йоан Екзарх, авторът изразява удивлението си от видимия свят и неговите закономерности и прославя Бога като създател на нещата и техния ред. Стремейки се да познае този видим свят, човек се възема доколкото е възможно към познаване на невидимото и нямащо образ. Тези разсъждения на Йоан Екзарх разкриват СХЕМАТА, по която МИСЛИ средновековният човек: той мисли с митологични образи различни от античните митологеми. Т.е. средновековният автор изобразява действителността, пречупвайки я през призмата на религиозно – митологичните представи. Затова средновековното произведение е ДВУПЛАСТОВО. Неговата цялост се осъществява чрез интерференцията на конкретно – изобразителния (литературен) пласт и символно – митологичния (религиозен) пласт. Тази двупластовост отразява средновековното схващане за ДВУСЪСТАВНОСТТА НА СВЕТА: видим и невидим, земен и божествен. Вътре в тази двупластовост съществува строга йерархия: конкретно – изобразителното е ПОДЧИНЕНО на символно – митологичното. Така творбата се оказва плод на двойно художествено отражение на действителността. Този принцип се проявява на всички нива в структурата на средновековното произведение.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В периода на византийското владичество богомилството създава и първите си писмени творби. Тъй като ереста е преследвана, тези творби стават известни като АПОКРИФИ. Първото християнско произведение, създадено през I в. е “Апокалипсис” на Йоан. По негово подобие през XI в. богомилите създават “Апокрифен Йоанов летопис”, в който се казва, че в деня на Страшния съд царете и патриарсите ще изгинат като добитък, а телата им ще бъдат хвърлени в кладенци. Друго апокрифно произведение е “Ходене на Богородица по мъките”, в което се разказва, че в деня на Страшния съд бедните и смирените ще отидат в рая.

Много важен за богомилството е създаденият през XIII в. **Катарски требник**, запазен като Лионски пергаментен ръкопис от XIII век, написан на провансалски език, но изследователите му приемат, че ръкописът е редакция на доста по-ранен български първообраз. Интересното е, че през периода на византийско владичество богомилството придобива и някои народностни черти и се появява стремеж към възвеличаване на Българската патриаршия. Типичен пример е “Апокрифен български летопис” от XI в. (с интродукция за Испор хан).

От каноничния библейски текст **богомилите отричат Стария завет** като дело на Сатаната. Използват псалмите. От четирите евангелия предпочитат **Йоановото гностично евангелие** (гностицизмът лежи в основата на богомилството), Деяния на апостолите, Послания на апостолите.

Още към средата на X в. някои от образованите проповедници сред българските богомили, а може би и самият поп Богомил, основателят на учението, създават **богомилска версия на книгата за Апокалипсиса**. Тази версия е известна, като **Йоаново Евангелие** или с по-популярното си заглавие „**Тайната книга на богомилите**”. Със сигурност, този Апокалипсис има български произход и заема основно място в богомилската и еретическата литература на Средновековна Европа. Българският оригинал не е запазен, но са останали 2 латински преписа, свързани с френските катарите и италианските албигойци, както са наричани богомилите в Западна Европа. Единият препис е – Виенският от XII в. Важният за българите, е **Каркасонският препис** от началото на XIII в., защото в Каркасонския препис, от епохата на Инквизицията има маргинален текст, който гласи:

„Това е тайната книга на еретиците от Конкорцецо, донесена от България от нейния епископ Назарий, пълна със заблуждения”.

Юрдан Иванов – най-проникновеният изследовател на богомилството по българските земи, проучва ватиканския препис на Йоановото евангелие и, взимайки предвид цитираната бележка нарича текста „Тайната книга на богомилите“.

Както в повечето от тези книги, композиционната форма е диалог между евангелиста Йоан и Бога, в която Бог открива на евангелиста какво ще се случи. Заглавието на Тайната книга от Каркасон (според проф. Овчаров) е запитване на Апостола, донесено от епископ Назарий. Този епископ Назарий е живял именно в края на XII в. и е донесъл в каркасонските земи богомилския оригинал и го е превел на латински език.

Книгата е доста обемна. Интересен е начинът, по който е описан Апокалипсисът или Второто пришествие - една смесица между каноничната версия на Апокалипсиса от Библията, фолклорни и апокрифни елементи. Най-общо казано историята е за втората поява на Исус Христос след неуспеха на първата му мисия на Земята, за да избави човешкия род.

Второто пришествие ще започне със силно изтръбяване на Божия ангел, което ще се чуе от небесата до пъкъла, а Слънцето и Луната ще помръкнат, звездите ще изпопадат. Силни ветрове ще раздрусат земята и моретата. В общи линии - това е картината на края на света, както я виждат богомилите и съответно катарите.

„Заобиколен от своите апостоли и ангели, синът човечески ще постави своя престол над небесата, ще разтвори книгите на живота, и ще започне Страшният съд. Уплашеното човечество ще бъде доведено от четирите краища на Земята и ще бъде разделено на праведници и грешници. Сатаната, заедно с войнството си, ще бъде заловен, окован във вериги и хвърлен в пъкъла, който ще е толкова дълбок, че камък, хвърлен в него, може да достигне дъното, едва подир три години. В пъкъла ще бъдат хвърлени и всички грешници. Синът Божий, заедно с праведниците ще възлезе при Бог Отец и ще седне от дясната му страна, обиколен от верните си ангели, в чиито лик ще бъдат пречистени и праведниците. Тогава ще настъпи истинското Божие царство”.

Богомилите вярват, че наред с Бог Отец съществува и друг създател на света, а именно неговия голям син Самаил (Сатанаил, Сатана, Дявол). Така те включват утвърдената през Средновековието майоратна система в държавната уредба и в уредбата на небето.

ТАЙНАТА КНИГА съдържа КОСМОГОНИЯТА, ХРИСТОЛОГИЯТА И ЕСХАТОЛОГИЯТА на богомилското учение.

Според „Тайната книга“ Самаил е пръв помощник на баща си, негова дясна ръка и престолонаследник. Той обаче започва да завижда на неговото богатство, власт и сила и решава да го сваля от небесния трон, т.е. богомилите наред със земните хипостаси говорят и за небесни хипостаси. За да осъществи заговора си, Самаил се нуждае от помощници и решава да привлече ангелите, като им обещава да намали данъците и да бъде добър цар. По този начин небесната уредба при богомилите е огледално отражение на земната. Към това свое съждение те изхождат от заключението, че Бог създал човека по свой образ и подобие – следователно всичко, което е свързано с човешкото общество има свой аналог на небето. Това де факто е средиземноморско-малоазийската антична космогония, което прави ереста толкова близка и разбираема за българския етос и обяснява защо толкова бързо тя се разпространява по нашите земи.

Заговорът не успява и Бог прокужда Самаил и отцепилите се ангели на земята. Идвайки на земята, Самаил заварва пустош и той създава морета, реки, растения, животни т.е. целия видим свят, а като финал създава Адам и Ева от кал – като извайва 2 отделни тела (не както е в каноничния текст – да извае Ева от ребро Адамово).

Фактически като същинско Божие творение, описано в Библията, богомилите признават само труда на Бог в първия ден, когато разделя реда от хаоса и създава планетите, а всичко останало е дело на Самаил. Създавайки Адам и Ева Самаил не притежава силата на Бога и не може да им вдъхне душа. Фактически първите хора в представите на богомилите са изглеждали като скулптури. Ето защо Самаил се обръща с молба към баща си и Бог вдъхва Божията искра на Адам и Ева. От тук богомилите извеждат тезата, че видимия свят е дело на дявола, а невидимия (душата) на Бога. Видимият свят са царете, патриарсите, църквите, дворците, т.е. те са творение на Дявола. В този вид богомилската космогония обхваща Стария Завет, който е първата част от Библията.

След като Самаил създава Адам и Ева от кал, а Бог им вдъхва душа, следователно мъжът и жената в богомилското общество са равнопоставени за разлика от християнското общество, където жената е производно на мъжа (ребро Адамово). Формирайки човешкия род, Самаил става негов цар, и установява изключително деспотичен режим. Той налага високи данъци, бие и унижава хората, но тъй като хората са не само негово творение, а и Божие, Бог решава да се смили над тях и изпраща на земята своя по-малък син (минора) Исус Христос, за да сложи край на тиранията на Дявола. В случая виждаме елемент от славянския минорат противопоставен на утвърдения византийски майорат.

Исус Христос идва на земята като Бог тъй като въплъщава Божието слово. Това твърдение показва, че богомилите признават единствено божествената същност на Христос, а не утвърдената на Никейския събор догма за Месията, за двойствената му същност като Бог и човек. Отричайки този елемент те посягат върху тринитарната формула и единството в Света Троица. Исус Христос пристига на земята като Бог, но за да бъде приет от хората, той формално придобива човешка същност, т.е човешка одежда. Това му позволява да учи хората на вяра в Бога и да бъде разбираем и видим за тях, но за да ги спечели Исус е принуден като Бог да прави и някои чудеса – да ходи по вода, да възкреси мъртвия Лазар, да нахрани народа с три риби и пет хляба.

Отричането на човешката същност на Месията прави богомилството близко до една поранна ерес - монофизитизма. Самият термин произлиза от гръцкото моно – едно и физио – природа, естество. Появата на тази ерес е през V в. в темите Сирия и Палестина. Монофизитите създават своето учение като своеобразно отричане на другата ерес несторианството, което признава само човешката същност на Исус. Признавайки единствено Божествената същност на Месията, монофизитите и **богомилите отхвърлят възможността за трансформация на Логоса в човек, а от там фактически се отрича идеята за спасението, която е гръбнак на християнството.**

На Ефеския събор през 449 г. монофизитизма отначало е утвърден, но на Халкедонския събор в 451 г. е обявен за ерес. Това показва какви лутания е извървяла християнската църква в утвърждаването си като вселенска.

Благодарение на чудесата, Исус успява да спечели населението, но е заловена неговата човешка одежда и е разпъната на кръст. На практика с последните думи на Христос на кръста *“свърши се”* става и унищожаването на тази човешка одежда и остава само Божествената му същност. Без човешката си одежда той не може да общува с хората. Фактически мисията на Му на земята се проваля и тиранията на Дявола продължава. Това по същество е богомилска христология, представена в „Тайната книга“.

За разлика от павликяните, които са крайни дуалисти и смятат, че Доброто и Злото са изначални и вечни т.е. и техния сблъсък е изначален и вечен, богомилите са умерени дуалисти. Те вярват, че Доброто има повече сили от Злото, т.е. финалът на голямата борба ще бъде положителен. В това отношение богомилите се доближават до една раннохристиянска ерес като манихейството. Тази ерес възниква през III в. в Месопотамия като удивителна смесица между персийски, вавилонски, юдейски и християнски култове. Неин създател е персиецът Мани (216-276г.). Според него съществуват два противоположни Бога, които олицетворяват Добро и Зло, Светлина и Тъмнина. Богът на Доброто е Ахурамазда (ахура –светлина; мазда –мъдрост), наричан още Ормузд и Ариман - бог на Злото. В случая тези два бога олицетворяват светлината и тъмнината – Ин и Ян. Ето защо манихейците считат, че чрез аскетизъм и силна воля те могат да увеличат светлината, докато всички грешници трябва да изгорят в Ада в деня на Апокалипсиса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение бих искала да обобщя, че богомилската тема присъства по-скоро в старобългарската литература като “анти-тема” в противобогомилски съчинения. Отсъствието на преки влияния е напълно обяснимо с непрекъснатия процес на преследване от страна на православната църква и с богословската “грамотност” на книжовниците, оформяли късно-

средновековния корпус от текстове за прочит, включени в съответните сборници. Отсъствието на апокрифно влияние върху фолклорните наративи свидетелства единствено за читателската публика на тези сборници, писани и четени от един елитен кръг, от книжовници, които могат да оценят литературните качества на съответните творби, но които в никакъв случай не биха ги предоставили за прочит на слабо образовани читатели. Всичко това се отнася с още по-голяма сила и към богомилската книжовна традиция. Отсъствието на книжовни корпуси съвсем не е свидетелство за липсата на книжовна традиция сред българските богомили, а по-скоро за елитарния характер на тази книжовна традиция. Липсата на пишно богослужение предопределя отсъствието на богослужебни кодекси.

Проповедническата традиция сред ортодоксалните християни е предимно устна, що се отнася до обикновените, полуграмотни и неграмотни вярващи. В същото време дуализмът, съхранен в българските устни наративи, е свидетелство за един изначален, дохристиянски дуализъм, който е претърпял сравнително късна християнизация.

Богомилството, каквото се очертава от историческите вести и от неговата догматика и етика, е интересно явление в религиозно-нравствения и социален живот на средновековна Европа изобщо и на България, в частност. Разгледано в своето широко народно приложение и в сравнение с християнството, юдейството и мохамеданството, богомилството е преди всичко носител на ясно посочени духовни интереси, които регулират живота в семейството, обществото, църквата и обредите и го насочват към една единствена цел — духовната чистота, която води душата към своя първоизточник Бога.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ангелов, Д. (Примов и Батаклиев), Богомилството в България. Византия и Западна Европа в извори, С. 1967
- [2] Боев, Б. Мисията на богомилството, Велико Търново 1992
- [3] Димитрова-Маринова, Д. Богомилската космогония в древнеславянската литературна традиция. - В: От бытия к исходу. Москва, 1998, с. 51-57. 30
- [4] Иванов. Й. Богомилски книги и легенди. С. 2007 . Виж и: <http://promacedonia.org/ji/index.html>
- [5] Лечева, Г. Лекции по старобългарска литература. Силистра. 2012.
- [6] Оболенски, Д. Богомилите. Студия върху балканското новоманихейство, С. 1998
- [7] Петков, Д. За богомилите и протестантите в България, В. Търново. 1884
- [8] Примов. Б. Бугрите. Книга за поп Богомил и неговите последователи. С., 1970.

За контакти:

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев”; e-mail: Glecheva@uni-ruse.bg